

УДК 347.131.22

ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОГАШУВАЛЬНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Гужва А. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті розглядається інститут погашувальної давності у цивільному праві. Вказується на його походження у римському праві. Показано варіанти законодавчого закріплення погашувальної давності у цивільних кодексах окремих зарубіжних країн. Автор звертає увагу на співвідношення погашувальної давності з набувальною та позовною, а також зв'язок інституту погашувальної давності із суспільним інтересом. На підсумку автором виведено ознаки погашувальної давності, які можуть бути корисними під час розробки загальних положень про погашувальну давність.

Ключові слова: цивільне право, строки у цивільному праві, давність, погашувальна давність, позовна давність, набувальна давність.

Анотация: В статье рассматривается институт погасительной давности в гражданском праве. Указывается на его происхождение в римском праве. Показаны варианты законодательного закрепления погасительной давности в гражданских кодексах отдельных зарубежных стран. Автор обращает внимание на соотношение погасительной давности с приобретательной и исковой, а также связь института погасительной давности с общественным интересом. В итоге автором выведены признаки погасительной давности, которые могут быть полезными при разработке общих положений о погасительной давности.

Ключевые слова: гражданское право, сроки в гражданском праве, давность, погасительная давность, исковая давность, приобретательная давность.

Annotation: In this article the institution of extinctive prescription in civil law is regarded. Its origin in Roman law is pointed out. The variants of legislative consolidation of extinctive prescription in civil codes of several foreign countries are shown. The author pays attention to the co-relation between extinctive prescription and prescription of claims and acquisitive prescription and also the connection between the institution of extinctive prescription and public interest. In the issue the author deduced the characteristic features of extinctive prescription which could be useful for development of general provisions of extinctive prescription.

Key words: civil law, terms in civil law, prescription, extinctive prescription, limitation of action, acquisitive prescription.

Цивільний кодекс України не містить поняття «погашувальна давність» або «погашувальні строки», хоча таке явище присутнє в окремих інститутах цивільного права України. Деякі дослідники у цивільному праві погашувальну давність прирівнюють до позовної давності. Втім це доволі вузьке тлумачення цього поняття, оскільки позовна давність обмежується лише обмеженням строку, у межах якого особа може звернутися до суду за захистом свого права чи інтересу. У цивільному ж праві встановлено чимало інших строків, із закінченням яких законодавець пов'язує втрату того чи іншого права.

Так, наприклад, однією з підстав припинення сервітуту є невикористання сервітуту протягом трьох років підряд (п. 5 ч. 1 ст. 406 ЦК України). До речі, така ж підстава припинення сервітуту була у римському приватному праві (*non usus*). Аналогічною є підстава припинення суперфіцію – невикористання земельної ділянки для забудови протягом трьох років підряд (п. 4 ч. 1 ст. 416 ЦК України).

Схожі норми щодо припинення права є щодо об'єктів промислової власності (торгівельної марки, промислового зразка, винаходу, корисної моделі). Так, наприклад, якщо знак не використовується в Україні повністю або щодо частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг протягом трьох років від дати публікації відомостей про видачу свідоцтва або від іншої дати після цієї публікації, будь-яка особа має право звернутися до суду із заявою про дострокове припинення дії свідоцтва повністю або

частково (ч. 4 ст. 18 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг»). Схожі положення знаходимо щодо винаходу, корисної моделі та промислового зразка (ч. 1 ст. 30 Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі», ч. 1 ст. 23 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки»).

Вказані строки погашувальної давності співвідносяться із загальним строком позовної давності – 3 роки, що може свідчити про єдину їхню правову природу.

Якщо об'єднати ці випадки, то можна помітити, що спільною для них усіх умовою є невикористання уповноваженою особою свого права протягом певного строку.

Маючи у цивільному законодавстві чимало положень, де застосовується погашувальна давність, загального поняття не міститься у розділі V ЦК України «Строки і терміни. Позовна давність».

Не вдаючись до аналізу причин такого вирішення законодавця, вкажемо, що цивільні кодекси багатьох інших країн світу мали і сьогодні мають визначення поняття «погашувальна давність».

Так, Цивільний кодекс Східної Галичини 1797 р. містив поняття погашувальної давності: право, яке не було використане у встановлений законом строк, припиняється, і таке припинення називається прескрипцією. Таке скасоване право називається «*jus praescriptum*» (ст. 589). Погашувальна давність розуміється у вказаному Кодексі як зворотна сторона набувальної давності: погашене право, перенесене в силу закону на іншу особу, є правом, набутим за набувальною давністю. І цей спосіб набуття називається власне набувальною давністю (ст. 590). В

силу проскрипції у власному розумінні не лише погашується внаслідок невикористання право, яке раніше мало чинність, але й відновлюється первісна можливість. З іншого боку, в силу набувальної давності право втрачається для однієї особи, яка його не здійснює, і набувається для іншої особи шляхом законного володіння цим правом. Отже, набувальна давність неодмінно містить у собі погашувальну; з іншого боку, не може бути погашувальної давності без набувальної (ст. 591) [1; с. 521].

Схожий підхід міститься у ЦК Франції: законодавець не розділяє набувальну, позовну та погашувальну давність, оперуючи лише загальним терміном «давність». Давність, за ЦК Франції є засобом набуття прав чи погашення зобов'язань у силу спливу певного строку і за наявності умов, передбачених законом (ст. 2219 ЦК Франції). Л. Ж. Морандьєр визначає погашувальну чи звільняючу від зобов'язань давність як підставу припинення майнових прав внаслідок їх нездійснення упродовж певного, за загальним правилом – тридцятилітнього строку. Рациональне обґрунтування погашувальної давності автор прирівнює до обґрунтування набувальної давності: інтереси публічного порядку та соціального миру вимагають закріплення усталених положень. Довготермінове нездійснення права вимагає визнання його носія таким, що відмовився від свого права [2, с. 528].

Спорідненість набувальної та погашувальної давності бере свій початок у римському праві. Правила набувальної давності (*usucapio*) розповсюджувалися лише на римських громадян і на землі в Італії. На провінційні землі ці правила не розповсюджувались. У зв'язку з розширенням римської держави короткі строки давності не могли застосовуватися серед людей, які були просторово віддалені один від одного і тому не мали можливості здійснювати щоденний контроль за своїм майном. Рескриптом 199 року н.е. імператори Север і Каракалла запровадили так звану *praescriptio longi temporis*, що захищала лише осіб, які десять чи двадцять років обробляли чужу землю за умови, що власник увесь цей час безперервно терпів цей стан.

Longi temporis praescriptio відрізнялась строками і наслідками. Для *longi temporis praescriptio* вимагалось володіння від 10 років серед мешканців однієї провінції і до 20 років для мешканців різних провінцій. Правовим наслідком *longi temporis praescriptio* було не отримання власності, а втрата позову власником, якщо відповідач доводив, що володіє землею встановлений строк. Тобто *longi temporis praescriptio*, яка замінила набувальну давність (*usucapio*), була за своєю природою погашувальною давністю, оскільки за умови володіння землею впродовж певного строку невластником, погашала право власника на позов.

Згодом у посткласичному римському праві *longi temporis praescriptio* перетворилося з погашувальної давності у набувальну.

За Юстиніана існували також строки у 30 і 40 років для захисту володільців, які 30 і 40 років володіли чужим майном без будь-яких правових підстав. До Юстиніана такі володільці мали право на рішення по відхиленню позову про власність (погашувальна давність). Юстиніан визнав за ними

право набуття власності (набувальна давність) [3, с. 156].

Отже, у римському праві питання про те, застосовується набувальна чи погашувальна давність, залежало від того, чи набував добросовісний володільць право на захист права власності після спливу певного строку або чи втрачав власник, що терпів володіння його майном з боку іншої особи, право на позов про захист права власності. У першому випадку це була набувальна давність, у другому – погашувальна.

Поняття погашувальної давності містить також Цивільний кодекс Японії. Погашувальна давність настає при збереженні упродовж певного часу того становища, при якому, незважаючи на можливість здійснення суб'єктивного права, воно не реалізується уповноваженою особою. Спливання строку давності починається з моменту можливості здійснення права, а саме у випадку строкової зобов'язальної вимоги – з моменту закінчення строку, при зобов'язальній вимозі з відкладною умовою – з моменту настання умови. ЦК Японії встановлює строк погашувальної давності щодо зобов'язальних прав – у 10 років, щодо інших, крім права власності, майнових прав – у 20 років (ст. 167 ЦК Японії) [4, с. 157].

У ст. 2921 Цивільного кодексу Квебеку визначається, що погашувальна давність є засобом погашення права, яке не було використано, або відсилання на неприпустимість позову. Наступна стаття ЦК Квебеку проголошує, що строк погашувальної давності складає десять років, якщо інше не встановлено законом. Позови про примусове здійснення речових прав на нерухомість обмежені давністю у 10 років (ст. 2923). Право, що витікає із судового рішення, обмежено давністю у 10 років, якщо воно не здійснено (ст. 2924). Позов про примусове здійснення особистого права чи речового права на нерухомість обмежений давністю у три роки, якщо строк давності не встановлений іншим чином (ст. 2925). Позов про діффамачію обмежений давністю в один рік, який обчислюється з року, коли постраждала особа взнала про діффамачію (ст. 2929) [5, с. 424-425].

Як бачимо, Цивільний кодекс Квебеку об'єднує поняття погашувальної давності із позовною.

Погляд на правову природу погашувальної давності як давності позовної зустрічаємо у працях російських цивілістів.

Так, російський цивіліст І.С. Енгельман прирівнював погашувальну давність до позовної: «руське право не визнає абстрактного поняття про давність; те, що, за думкою різних письменників, має вигляд погашувальної давності, є не що інше, як позовна давність» [6, с. 231]. При цьому автор вважав, що внаслідок спливу строку позовної давності втрачається і саме право [6:398].

Це водночас не заважало І.С. Енгельману зауважувати, що неприпустимо застосовувати положення про давність володіння чи позовну давність до встановлення і припинення сервітутів [6, с. 481].

На думку вченого, це особливий вид давності. Погашувальна давність на права на чужі речі не співвідноситься із набувальною давністю: на відміну від римського права сервітути не можна набути

внаслідок спливу певного строку користування цими правами.

У радянській цивілістичній літературі широко використовувалося поняття «присічний строк». Присічним строкам приділив окреме дослідження радянський правознавець М.А. Гурвич. Строки, які припиняють суб'єктивне цивільне право чи обов'язок, вчений розділяє на присічні строки і давнісні (тобто строки позовної давності). Присічний строк, на відміну від позовної давності діє безпосередньо. Ліквідація права відбувається у цьому разі не як наслідок втрати їм правоохоронної здатності: остання ліквідується разом з охоронюваним правом у його складі. Присічний строк несхибно і незмінно визначає крайню межу існування суб'єктивного права (обов'язку) у часі. Присічний строк – один з вимірів об'єму суб'єктивного права [7, с. 24].

Визначаючи співвідношення присічного строку і суб'єктивного права, М.А. Гурвич стверджує, що присічний строк входить до змісту останнього. Присічний строк, за визначенням вченого, – внутрішньо присутня у суб'єктивному цивільному праві межа його існування [7, с. 25].

Цілком слушною є думка радянського вченого про те, що на відміну від позовної давності присічному строку не властиве переривання. В основі переривання протікання строку є необмеженість часу існування суб'єктивного права на позов, прокладаючи собі шлях в умовах, в яких руйнується зовнішній бар'єр позовної давності [7, с. 26].

Проф. В.В. Луць також називає в своїй монографії такі строки присічними або преклюзивними [8, с. 36]. До таких строків В.В. Луць відносить, зокрема, строк дії довіреності, бо з його закінченням припиняється право представника діяти від імені особи, яку він представляє. Також, автор відносить до присічних строків строки для здійснення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності. У корпоративних відносинах: для здійснення переважної купівлі частки учасниками товариств з обмеженою чи додатковою відповідальністю (ст. ст. 147 та 151 ЦК України) і переважного права акціонерів ПАТ щодо купівлі акцій, які відчужуються іншими акціонерами (ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства») [8, с. 37].

В.В. Луць вказує на те, що закінчення присічного строку зумовлює припинення суб'єктивного права. Про дострокове припинення права або виконання обов'язку можна говорити в разі, якщо воно настало до закінчення строку. Натомість право чи обов'язок, обмежені присічним строком, припиняються із закінченням строку. Але присічний характер того чи іншого строку має прямо впливати зі змісту відповідної норми закону або укладеного договору [8, с. 39].

Визначаючи правову природу погашувальної давності слід вказати, що внаслідок вона не тягне припинення самого права. Особа може втратити певне право не тому, що це суб'єктивне право втратило якісь певні властивості, що можуть задовольнити інтерес особи. Право залишається, оскільки залишається благо, до якого може прагнути особа (користування земельною ділянкою, якщо це сервітут, судовий захист, якщо це право на позов,

торговельна марка, що привертає увагу споживачів, тощо). Так, навіть позовна давність не означає автоматичну втрату права на позов, чинний Цивільний кодекс проголошує: «Заява про захист цивільного права або інтересу має право, прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності. Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення» (ч. 2, 3 ст. 267 ЦК України).

Встановлення строку погашувальної давності може означати лише те, що особа, яка упродовж певного часу не здійснює своє право, втратила інтерес до нього. Однак інтерес до здійснення цього права можуть мати інші особи. Позбавлення можливості інших членів суспільства можливості отримати певне благо суперечить принципу справедливості, саме тому законом може встановлюватись можливість для інших осіб отримати певне суб'єктивне право замість особи, що його не використовує (наприклад, звернутись до суду із заявою про дострокове припинення дії свідоцтва на торгівлю марку). Але для встановлення моменту, з якого така можливість може з'явитися, і потрібен строк, який обмежує у часі можливість захисту чи реалізації суб'єктивного права, яке особа з якихось причин не здійснює, – погашувальна давність. Можливо сплив цього строку не означає втрату інтересу управоможеної особи: встановлений законодавством строк має об'єктивний характер, натомість наявність інтересу у певній особі є суб'єктивною. У кожному конкретному випадку, треба з'ясувати, чи є у особи інтерес. Однак законодавець прагне встановити загальну норму, яка стосуватиметься всіх (або, принаймні, переважної більшості випадків). З таких міркувань, погашувальну давність можна вважати свого роду презумпцією втрати інтересу.

Погашувальна давність, як було показано на прикладі цивільних кодексів інших країн, та походження цього інституту у римському праві, є зворотною стороною набувальної давності. Сенс встановлення погашувальної давності не у тому, щоб припинити існування права, а у тому, щоб наділити інших членів суспільства можливістю здійснити певне суб'єктивне право, до якого втратила інтерес управоможена особа. Іншими словами, мета встановлення погашувальної давності – задоволення інтересів окремих суб'єктів цивільних правовідносин.

З урахуванням умов, встановлених у цивільному законодавстві України, щодо можливості припинення окремих прав внаслідок спливу певного строку, можна вказати на такі загальні риси погашувальної давності: 1) погашувальна давність щодо певного права застосовується внаслідок його невикористання уповноваженою особою; 2) внаслідок спливу строку погашувальної давності саме право не втрачається, втрачається лише можливість його захисту чи реалізації; 3) строки погашувальної давності встановлюються у суспільному інтересі, тобто з метою можливості реалізації невикористаного права іншими особами; 4) позовна давність є окремим випадком погашувальної давності.

Вважаємо, що численні спеціальні норми можливості втрати певних прав внаслідок спливу строку давності потребують розробки визначення і

загальних положень погашувальної давності у цивільному праві, хоча питання має дискусійний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гражданский кодекс Восточной Галиции 1797 г. [Текст] Codex civilis rj Galicia Orientali anni MDCCXCVII / пер. с лат. А. Гужвы ; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – Москва : Статут, 2013. – 534.
2. Гражданское право Франции [Текст] Т. 2 / Л. Ж. Морандьер. – Москва : Иностранная литература, 1960. – 728 с.
3. Римское право [Текст] : Базовый учебник [для вузов] : Пер. с макед. / И. Пухан, М. Поленак-Акимовская; Ред. В.А. Томсинов; Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. – 2-е изд. – Москва : Зерцало, 1999. – 411 с.
4. Гражданское право Японии. В 2-х книгах: Перевод с японского. Кн. 1 [Текст] / Сакаэ Вагацума, Тору Ариидзуми; Под ред.: Халфина Р.О.; Пер.: Батуренко В.В. – М.: Прогресс, 1983. – 351 с.
5. Гражданский кодекс Квебека [Текст] / Науч. ред.: Козырь О.М., Маковская А.А. – М.: Статут, 1999. – 472 с.
6. Энгельман И.Е. О давности по русскому гражданскому праву: Историко-догматическое исследование [Текст] / И.Е. Энгельман. – М.: «Статут», 2003. – 511 с.
7. Гурвич М.А. Пресекательные сроки в советском гражданском праве [Текст] / М.А. Гурвич. – М.: Госюриздат, 1961. – 79 с.
8. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія [Текст] / В.В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 320 с.

УДК 347.77

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ ПРО ПОРУШЕННЯ ПАТЕНТНИХ ПРАВ

Бурлаков С. Ю.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті розкрито причини виникнення та особливості судового розгляду спорів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, що виникають з патенту. Особливу увагу приділено співвідношенню доктрини еквівалентів та естоппель.

Ключові слова: патент, винахід, патентне право, естоппель.

Аннотация: В статье раскрыты причины возникновения и особенности судебного рассмотрения споров, связанных с нарушением прав интеллектуальной собственности, возникающие из патента. Особое внимание уделено соотношению доктрины эквивалентов и эстоппель.

Ключевые слова: патент, изобретение, патентное право, эстоппель.

Annotation: The article reveals the causes and characteristics of judicial review of disputes relating to the infringement of intellectual property arising from the patent. Particular attention is paid to the relation of the doctrine of equivalents and estoppel.

Key words: patent, an invention, patent law, estoppel.

Україна, як і більшість розвинених, або, що розвиваються, є членом Світової організації торгівлі. З початком процесу асоціації України з Європейським Союзом слід очікувати зростання кількості патентних спорів, пов'язаних з порушенням прав на патенти або з порушеннями майнових прав інтелектуальної власності на торговельні марки. У більше частини це обумовлюється тим, що вітчизняні підприємці при відвідуванні виробництв конкурентів за кордоном «скопіювали» технічні рішення, отримавши при цьому патенти України на відповідні технічні рішення або конструктивні виконання виробів. На сучасному етапі нерідкі патентні конфлікти між виробниками аналогічної продукції всередині України, де патент або «патент-троль» стають основним засобом боротьби за місце на ринку, наприклад, в галузі фармацевції, виготовлення предметів побуту тощо. Надалі, при спробі експорту своїх вироблених товарів або комплектуючих іноземним покупцям, конфлікти на митниці і в судах з

іноземними підприємцями та правовласниками неминучі.

Іншою негативною тенденцією на вітчизняному ринку виробників товарів є збільшення кількості конфліктів, спровокованих зловживанням правом з боку патентоволодільців, оскільки, як відомо, патент надає його власникові тимчасову обмежену монополію на вчинення дій з технічним рішенням, що захищається цим патентом. Сказане обумовлює необхідність забезпечення здорової конкуренції на ринку з одночасним забезпеченням правомірного захисту прав патентовласника через лінзу недопущення зловживання тимчасовою патентною монополією.

Описане вище ставить завдання для юридичної науки і судової практики описати межі патентної монополії і знайти грань між законними вимогами патентовласника і його неправомірним економічним інтересом, що складається, як правило, в недопущенні конкурентів на ринок однотипних товарів і послуг або істотне обмеження такого доступу на ринок. При цьому конкурент представляє на ринку близьке до патентовласникові продукт, але